

Катерина Слесик

доктор педагогічних наук, доцент Харківського інституту фінансів Київського національного торговельно-економічного університету; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-1612-9979
E-mail: ekaterina-slesik@list.ru

ФОРМУВАННЯ ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ЛІДЕРІВ СТУДЕНТСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ШЛЯХ ЕТИЗАЦІЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТІВ

***Анотація:** В статті розглянуто деякі з можливих напрямів виховної діяльності педагогів як механізму впливу на формування етичної культури лідерів студентського самоврядування і членів студентської групи. З'ясовано роль духовно-моральних цінностей у формуванні моральної свідомості особистості та їх впливу на формування моральної поведінки. Розглянуто структуру етичної культури особистості. Крім того, у статті обґрунтовано модель формування етичної культури в лідерів студентського самоврядування на засадах системного підходу як шлях етизації поведінки студентської молоді. Стаття містить пропозиції щодо окремих механізмів етизації поведінки лідерів студентського самоврядування.*

***Ключові слова:** студентське самоврядування, лідер студентського самоврядування, духовні цінності, етична культура, формування етичної культури в лідерів, етизація поведінки лідерів.*

Kateryna Slesyk

Doctor of Sciences, Associate Professor of Kharkiv Institute of Finances at Kyiv National University of Trade and Economics; Kharkiv, Ukraine
E-mail: ekaterina-slesik@list.ru

FORMING MORAL CULTURE IN LEADERS OF STUDENTS SELF-GOVERNMENT AS A WAY TO ETIZATION THE STUDENT BEHAVIOR

***Abstract:** The article discusses some of the possible directions of ofteacher's educational activities as a mechanism of influence on the formation of the moral culture of the leaders student self-government and members of the student group. The role of spiritual and moral values in the formation of the individual moral consciousness and their influence on the formation moral behavior has been clarified. The structure of the ethical culture of personality is considered. In addition, the article substantiates the model formation ethical culture among the leaders of student self-government on the basis of a systematic approach as a way of etization students behavior. The article contains proposals for individual mechanisms of etizationleaders student self-government.behavior.*

***Keywords:** student self-government, leader of student self-government, spiritual values, ethical culture, the formation of ethical culture among leaders, etization of leaders behavior.*

© Катерина Слесик, 2018

Катерина Слесик

ФОРМИРОВАНИЕ ЭТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У ЛИДЕРОВ СТУДЕНЧЕСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ КАК ПУТЬ ЕТИЗАЦИИ ПОВЕДЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Аннотация: В статье рассмотрены некоторые из возможных направлений воспитательной деятельности педагогов как механизма влияния на формирование нравственной культуры лидеров студенческого самоуправления и членов студенческой группы. Выяснена роль духовно-нравственных ценностей в формировании нравственного сознания личности и их влияния на формирование нравственного поведения. Рассмотрена структура этической культуры личности. Кроме того, в статье обоснована модель формирования этической культуры у лидеров студенческого самоуправления на основе системного подхода как путь этизации поведения студенческой молодежи. Статья содержит предложения по отдельным механизмам этизации поведения лидеров студенческого самоуправления.

Ключевые слова: студенческое самоуправление, лидер студенческого самоуправления, духовные ценности, этическая культура, формирование этической культуры у лидеров, этизация поведения лидеров.

Kateryna Slesyk

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Forming moral culture in leaders of students self-government as a way to etization the student behavior”

Problem setting. The requirements of modern society create prerequisites for increasing the effectiveness of educating young people. The focus was on the issues of moral and aesthetic education of modern students. One of the tasks of education is the formation of the aesthetic and ethical culture of the students personality of the government leader.

Recent research and publications analysis. The issue of moral, ethical and aesthetic education in science has been rather well studied (G. Ermakov, B. Likhachev, N. Tkacheva, A. Shemshurina, and others).

Paper objective. However, real practice shows that moral and ethical education is not an effective method of education. One of the problems is the insufficient development of the methodological foundations of the modern upbringing of students. The aim of the article is to substantiate the model of the formation of moral culture among the leaders of student's self-government.

Paper main body. The ethical culture of a person is considered as the formation and humanistic "direction of value orientations, spiritual needs and motives of behavior in the way of a person's life", which is based on spiritual values, in particular aesthetic, moral, religious ones, which are the basis for the formation of moral culture of a person. Morality as a system of attitudes, ideals and norms that regulate the behavior of people, directs people to harmonize the actions of individuals with the interests of others and of the society as a whole. The organization in the university of student self-government contributes to the formation of the student's moral, personal and leadership position. Student self-government is a universal educational mechanism, based on the students' awareness of the need for purposeful work on self-improvement. One of the mechanisms for the formation of ethical culture of leaders is the moral and valuable activity that develops

leaders and each group member, if it is accepted by the group. The study revealed the main way of forming ethical culture among the leaders of student self-government by building a system of forming a moral culture, which is reflected in the model of this process: information component, emotional value component, behavioral (activity) component.

Conclusions of the research. The system of formation of ethical culture among the

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Інноваційні процеси, які відбуваються в Україні, пов'язані з оновленням суспільно-політичного життя, модернізацією освіти, висувають принципово нові вимоги до професійної підготовки молодих фахівців. Державою визначено соціальне замовлення на виховання конкурентоспроможної професійно компетентної, морально розвиненої людини, що володіє лідерськими якостями, здатної до співпраці, готової самостійно приймати рішення в ситуації морального вибору, нести відповідальність за виконання свого професійного обов'язку, свою суспільну і особистісну поведінку.

Слід зазначити, що минулі десятиліття наклали відбиток на всі соціально-економічні та соціокультурні системи, їх підструктури, процеси. Сьогодні мають місце такі негативні явища, як роз'єднання студентської молоді у вирішенні загальнодержавних проблем, відсутність ініціативності, низький рівень свідомості та відповідальності за свої вчинки, спрямованість активності лише на задоволення своїх інтересів і потреб тощо. Ці явища в студентському молодіжному середовищі стали наслідком того, що молодь розглядається, насамперед, як об'єкт освіти й соціалізації, а не соціальна група як суб'єкт самоврядування. Багато молодих людей не готові до реалізації свого лідерського потенціалу.

Розвиток лідерських якостей студентів у діяльності студентського само-

leaders of student self-government is the purposeful integrity of the components connected with the environment: informational, emotional-axiological, activity-oriented. One of the tasks of the education system is the proper organization of activities (behavior) of leaders student's self-government based on moral convictions.

врядування дозволить вирішити задачу підготовки високоефективних лідерів, здатних гнучко і у випереджаючому режимі реагувати не тільки на мінливі запити суспільства і потреби держави, а й на глобальні виклики щодо розвитку людства. Разом з тим соціум потребує не лише ініціативної особистості з високим професійним рівнем, а людини, яка вирішує складні професійні завдання на основі високих моральних цінностей.

Актуальність дослідження обумовлена суперечністю між потребою суспільства в лідерах і недостатньою розробленістю науково-теоретичного супроводу формування етичної культури лідера як чинника етизації поведінки молоді на етапі навчання у ВНЗ. В тому числі, залишаються невивченими можливості студентського самоврядування як чинника розвитку морально-етичних лідерських якостей студентів та етизації їхньої поведінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Питання морально-етичного виховання в науці досить добре досліджені (Н.Ткачова, А. Шемшуріна та ін.). Водночас аналіз наукових досліджень у площині студентського самоврядування останніх років свідчить про те, що головна увага приділяється розвитку лідерських якостей студентів. Так, питання формування лідерських якостей розглядаються у працях М. Берднікова, А. Пономарьова, Р. Сопівник, Н. Шафеевої, Л. Шигапової та інших. Про необхідність формування моральних якостей лідерів студент-

ського самоврядування лише згадується [8; 9; 11; 12; 13].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Реальна практика свідчить, що морально-етичне виховання перестало бути дієвим знаряддям цього процесу загалом. Цей недолік криється у проблемах недостатньої розробки теоретико-методологічних основ сучасного виховання, моделей морально-естетичного формування особистості, недостатнього врахування тенденцій демократизації сучасного життя. Останнє означає деяку втрату традиційних цінностей і виховних пріоритетів. З огляду на вищезазначене, питання формування морально-етичної та естетичної культури лідерів, яка впливає на поведінку молодшої людини, є *актуальною*.

Формулювання мети статті (постановка завдання). *Метою* статті є обґрунтування моделі формування етичної культури у лідерів студентського самоврядування на засадах системного підходу як шлях етизації поведінки студентської молоді. У ході дослідження ставились такі *завдання*: виявити набір ключових лідерських якостей, які формуються у ході участі студентів у діяльності органів студентського самоврядування; виділити набір лідерських якостей, які сприяють формуванню етичної культури особистості; створити і обґрунтувати модель формування етичної культури в лідерів студентського самоврядування.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для дослідження проблеми формування етичної культури особистості студентського лідера особливе значення має аксіологічний підхід, оскільки в основі моральних переконань особистості лежать сформовані моральні цінності. Провідною для концепції дослідження є ідея цінностей як результату визначення якостей і властивостей предметів, явищ та процесів, що задовольняють потреби й прагнення людей,

сприяють самореалізації їх у всіх сферах життєдіяльності, а педагогічний процес – як засобу опанування цих цінностей молоддю. Аксіологічний підхід дає можливість зробити об'єктивний аналіз провідних тенденцій розвитку сучасного суспільства й у світлі цього переосмислити першочергові для сьогоднішньої школи педагогічні завдання, визначити головні для неї ціннісні пріоритети. Ці пріоритети в царині педагогіки, з одного боку, мають узгоджуватися з домінуючими на сучасному етапі розвитку суспільства соціальними цінностями гуманістичної спрямованості, а з іншого, – відповідати специфіці навчально-виховної діяльності, забезпечувати її орієнтацію на впровадження зазначених цінностей.

Ключовим поняттям аксіологічного підходу є категорія «цінність», кількість визначень якої нині сягає понад сотню. Найбільш узагальненим вважаємо таке: «Цінність – термін, що використовується у філософії і соціології для вказівки на людське, соціальне і культурне значення певних об'єктів і явищ, що відсилає до світу належного, цільового, смислової основи, Абсолюту» [5].

Існують різноманітні підходи до систематизації цінностей. Найбільш раціональним нам видається підхід, запропонований Є. Кармінім [3], що передбачає поділ цінностей на: фінальні, інструментальні та похідні. До фінальних належать вищі цінності та ідеали. Вони є найважливішими, тому що цінні самі по собі і не є засобами для досягнення яких-небудь інших цінностей. Це кінцеві цілі людських устремлінь (такі як любов, честь, гідність, справедливість). Їх називають (Т. Андрущенко, Н. Ткачова та ін.) також духовними цінностями. Інструментальні цінності являють собою засоби та умови, необхідні для досягнення та збереження фінальних цінностей (наприклад, якщо чесність є фінальною цінністю, то виховання є інструментальною цінністю для досягнення першої). Похідні цінності – це наслідки або знаки виявлення

інших цінностей. Наприклад, моральна поведінка є наслідком вихованої в особистості системи духовних цінностей.

Духовні цінності (релігійні, моральні, естетичні) посідають особливе місце серед системи цінностей, притаманних особистості. Як зазначає Т. Андрущенко, духовне активно впливає на матеріальне і задає напрями і характер розвитку. Це означає, що духовні цінності можуть випереджати матеріальні. Поняття «духовність» означає здатність людини керуватися не стільки безпосередніми практичними потребами, скільки почуттями, переконаннями, ідеалами [1].

Отже, вибір аксіологічного підходу в якості концептуальної основи нашого дослідження зумовлюють: орієнтація педагогічного процесу на пошук і втілення на практиці оптимальних шляхів трансляції особистості актуальних моральних цінностей; створення і впровадження системи формування етичної культури учнів основної школи у процес навчання гуманітарних предметів на засадах ціннісного підходу; необхідність побудови навчально-виховного процесу на основі гуманістичних цінностей діалогу, співробітництва, взаємодії між суб'єктами навчання; формування в учнів свідомого прагнення діяти на основі цінностей гідності і добра. Реалізація цього підходу в загальноосвітньому навчальному закладі дає можливість озброїти молодих людей знаннями, ціннісними вміннями життєдіяльності в умовах динамічних соціальних змін, сформувати в них персональні системи цінностей, які найбільшою мірою відповідають їхнім індивідуальним потребам, життєвим цілям і моральній гідності особистості, стимулюючи набуття ними досвіду моральної діяльності й поведінки, а також створюючи оптимальні умови для саморозвитку й самоактуалізації кожної особистості. Отже, можна сказати, що аксіологічний підхід сприяє формуванню в кожної особистості морально цінних пот-

реб, їх узгодженню з інтересами всього суспільства.

Студентське самоврядування є школою формування особистості лідерів, тому важливим для нашого дослідження є особистісний підхід, який розглядається як етико-гуманістичний принцип спілкування педагога і вихованця. Останній ґрунтується на принципі свободи особистості в освітньому процесі в сенсі вибору нею пріоритетів, формування власного особистісного сприйняття світу, що вивчається (особистісного досвіду); принципі надання пріоритету індивідуальності в освіті як альтернативи колективно-нівелюючому вихованню. Найбільш доцільним нам видається таке тлумачення зазначеного підходу: ключовий методологічний принцип вивчення дослідження, організації педагогічного процесу (зі специфічними цілями, змістом, технологіями), що орієнтований на розвиток і саморозвиток власне особистісних властивостей індивіда.??

Ключовою категорією особистісного підходу є поняття особистості та її структури. Вказане поняття має відмінні трактування в різних галузях науки. Так, з точки зору філософії, особистість – це аспект внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю і відкритістю; реалізується в самопізнанні та самостворенні людини та об'єктивується в артефактах культури; психологічної науки – певне поєднання психічних, включаючи психофізіологічні й соціально-психологічні, властивостей: спрямованості (потреби, мотиви, інтереси, світогляд, переконання тощо), рис темпераменту і характеру, здібностей, особливостей психічних процесів (відчуття, сприймання, пам'ять, мислення, уява, увага, емоційно-вольова сфера). В гуманістичних концепціях – людина як цінність, заради якої здійснюється розвиток особистості [7, 42]. Домінуюче місце у структурі особистості належить її соціальній стороні (світогляду, потребам, інтересам, ідеалам, устремлінням, етичним якостям). Відповідно до

такого підходу відбувається зміна цільових установок навчання і виховання, основою яких є вільний розвиток.

Оскільки духовна культура формується як здатність керуватися моральністю, вона виявляє себе у спроможності людини ставити себе на місце іншої людини, бачити в ній мету, а не засіб задоволення своїх потреб (Золоте правило моралі). Моральні уявлення про честь, гідність, совість впливають на почуття людини, викликають певне ставлення до себе, інших людей, до світу. Суспільний простір прояву моральності: честі, совісті та гідності, – надзвичайно широкий: сфера економіки і політики, науки і виробництва, побуту та ін. В контексті нашого дослідження ми розглядаємо можливості формування етичної культури і притаманних їй моральних цінностей у просторі студентського самоврядування.

Вищезазначене безпосередньо стосується, насамперед, лідерів студентського самоврядування. Лідерство є міждисциплінарною проблемою і потребує ретельного і об'єктивного дослідження. На важливість вивчення лідерства звертали увагу як вітчизняні, так і зарубіжні науковці (Т. Андрущенко, А. Видай, В. Оржеховська, А. Пономарьов, Н. Шафеева та ін.). Існує велика кількість визначень феномену лідерства і лідерів. Лідерство, наприклад, визначається як ступінь провідного впливу тих чи інших членів групи на групу в цілому у напрямі здійснення групових завдань [11].

У вітчизняній соціально-психологічній літературі лідерство аналізується як елемент організації та управління соціальними процесами. Методологічно лідерство розглядається у поняттях соціально-психологічної теорії малих та контактних груп. Це означає, що виникнення і розвиток лідерства обумовлюється об'єктивними потребами певної організації та соціального життя, які відображаються в інтересах та завданнях соціальних груп [2].

Студентське самоврядування в університеті є універсальним виховним механізмом, що ґрунтується не на примусі та зовнішньому тиску, а на вільному волевиявленні і внутрішньому усвідомленні студентами необхідності цілеспрямованої роботи із самовдосконалення. Погоджуємося з думкою Є. Макеєвої та групи авторів, що студентське самоврядування створює нові можливості для самовизначення особистості, появи молодіжних інновацій в різних сферах суспільства [4, С. 1238 –1241].

За результатами досліджень науковців (М. Бердніков, А. Пономарьов та ін.) виявлено групи особистісних якостей, які є похідними участі студентів у діяльності органів студентського самоврядування. Серед них такі групи, як мотиви та ціннісні орієнтації, моральні, громадянські, інтелектуальні та ділові, комунікативні та організаторські якості [8, С. 25 – 29]. Очевидно, що найбільш важливими для формування етичної культури особистості є група моральних якостей та мотивів поведінки та активності. Серед мотивів вирізняють такі, як прагнення до якісного продукту діяльності, усвідомлення пріоритетів, оптимізм та віра в успіх своєї справи.

Разом з тим, представлені мотиви не характеризують цю групу з точки зору моральної діяльності і поведінки. Моральна особистість відрізняється наявністю моральних мотивів. На наш погляд, відсутність сформованості моральних мотивів може принести у професійній діяльності більше шкоди, ніж користі, що часто спостерігається у наш час і не потребує спеціальних доказів, бо є очевидним. До групи моральних якостей увійшли такі: відповідальність, справедливість, ввічливе ставлення до людей, здатність до компромісів. Водночас представлені якості не вичерпують тих, що можна назвати базовими моральними якостями. До них необхідно насамперед віднести: гідність, чесність, повагу, співчуття, толерантність та інші.

Для того, щоб підтвердити значну роль студентського самоврядування у формуванні моральних якостей особистості були проведені комплексні соціологічні дослідження діяльності органів студентського самоврядування (ХІПА, 2016р., ХІФ, 2017 р.). Так, було виявлено, що лідери студентського самоврядування на 12 % більше надають значення ролі мотивів діяльності, ніж їхні рядові однолітки (34,7 % і 21,7 % відповідно). Серед запропонованих лідери надають більшого значення таким цінностям, як повага, толерантність (84,9 % і 45,5 %). Натомість рядові студенти більше цінують такі якості, як уміння знаходити компроміси, демократичність тощо (78,4 % і 67,8 % відповідно). Як показало анкетування, більшість студентів з обох груп (69,8 %) не вважають милосердя необхідною якістю сучасної людини і лідера зокрема. А таку якість як толерантність вважають необхідною умовно.

Водночас практичні спостереження показують (дослідження підтверджують), що лідер студентського самоврядування – це найбільш авторитетний член групи, який має значний вплив на свідомість і поведінку однолітків, що, зокрема, впливає з визначення студентського самоврядування як діяльності студентів «з аналізу, планування та організації життєдіяльності закладу, спрямовані на створення сприятливих умов для спілкування, взаємодії і розвитку однолітків та вирішення інших соціально значущих завдань, що реалізуються самостійно чи спільно із дорослими членами спільноти» [6].

Авторитетність лідера у групі накладає на нього відповідальність за його поведінку, яка в ідеалі має бути побудована на основі духовних цінностей та ідеалів (толерантності, співчуття та поваги). Оскільки зазначені цінності пов'язані між собою і впливають одна з одної, то етична поведінка завжди відповідає цінностям істини і краси. Звідси сформованість етичної культури в лідерів студентського са-

моврядування передбачає позитивні зміни як у їх поведінці, так і в поведінці членів групи на основі принципів моральності.

Одним з найважливіших засобів формування етичної культури є застосування технології педагогічного моделювання. Моделювання є методом теоретичного дослідження, за допомогою якого можна узагальнено підійти до вирішення педагогічних проблем. У порівнянні з іншими методами пізнання моделювання допомагає вивчати об'єкт шляхом дослідження іншого об'єкта, аналогічного в певному ракурсі до першого. Системний підхід до процесу формування етичної культури в лідерів студентського самоврядування передбачає застосування комплексу моделей, таких як: предметна (моральне виховання засобами викладання у ВНЗ), виховна (виховання моральних якостей студентів за допомогою позааудиторної діяльності), інституційна (формування етичної культури студентів засобами їх участі в діяльності студентського самоврядування). Синтез цих моделей дозволяє здійснювати цілісний (системний) підхід до процесу формування етичної культури лідерів студентського самоврядування. Під етичною культурою особистості, що є стрижнем виховання завдяки широті впливу на особистість, розуміють сформованість і гуманістичну «спрямованість ціннісних орієнтацій, духовних потреб і мотивів поведінки у способі життя особистості, основою якого є служіння життю, людині, прогресу» [13].

Побудова педагогічної моделі формування етичної культури в лідерів студентського самоврядування спирається на фундаментальні праці провідних науковців і включає основні теоретичні конструкції педагогіки: закономірності, принципи, зміст, методи і форми виховання. Модель розвитку етичної культури в лідерів студентського самоврядування є комплексом взаємопов'язаних блоків відкритого типу, що динамічно розвиваються. Зміст виховання являє собою динамічну структуру,

яка складається з трьох основних компонентів: інформаційна, емоційно-ціннісна, поведінкова складові, – які взаємопов'язані і впливають одна на одну. Дослідження проблеми дозволило виявити структуру моделі формування етичної культури в лідерів студентського самоврядування, що передбачає синтез таких складових: інформаційна, емоційно-ціннісна, поведінкова (діяльнісна).

Інформаційна складова моделі формування етичної культури передбачає виховання моральної свідомості вихованця на основі встановлених суспільством етичних норм і принципів, формування ідеалів і ціннісних орієнтацій. Переведення отриманих знань у переконання, сформовані моральні установки і ціннісні орієнтації передбачають закріплення їх у діяльності. Отже, одним із завдань виховання є правильна організація діяльності особистості. В результаті ми маємо психологічний ланцюжок, який формується в діяльності: моральні якості – моральні відносини – моральна діяльність (поведінка) – моральна свідомість (засвоєння моральних норм і цінностей). Критерієм її морального розвитку виступає діяльність (поведінка). У свідомості вихованця зовнішній вплив набуває індивідуального значення і так формує суб'єктивне ставлення до нього. У зв'язку з цим формуються мотиви поведінки, прийняття рішення і моральний вибір вихованцем вчинків. На основі представленої моделі встановлюються відносини у системах “особистість – соціум”, “особистість – природа”, “особистість – особистість”. Ці системи виконують надзвичайно важливу роль в етизації свідомості і поведінки особистості.

У практиці сучасного виховного процесу лідерів студентського самоврядування є цікаві приклади вирішення проблеми морального виховання активної

молоді (лідерів) на основі системного підходу. Системі діяльності лідерів студентського самоврядування сьогодні активно використовуються дискусії, тренінгові технології, ділові ігри, метод проектів, метод кейсів, метод включення в діяльність тощо. У проектній діяльності використовуються різноманітні форми і методи виховної роботи: волонтерство, діяльність молодіжних центрів тощо. Як відмічають дослідники, практика проведення такого комплексу заходів сприяє усвідомленню лідерами відповідальності за реконструкцію соціокультурного простору для однолітків.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, система формування етичної культури в лідерів студентського самоврядування являє собою пов'язану з навколишнім середовищем цілеспрямовану цілісність компонентів і має такі системні якості, яких немає у окремих її елементів. Ефективність функціонування системи залежить від дотримання закономірностей і принципів функціонування педагогічних систем. Одним із завдань системи виховання є правильна організація діяльності (поведінки) вихованця. Утворений психологічний ланцюжок: моральні якості – моральні відносини – моральна діяльність (поведінка) – моральна свідомість (засвоєння моральних норм і цінностей), – створює основу для формування системи позитивних переконань у різних сферах діяльності особистості в соціальному та етичному контекстах життєдіяльності студентів. Перспективними питаннями в руслі даного дослідження є виявлення і опис сучасних механізмів впливу організації діяльності студентського самоврядування на моральну свідомість і діяльність лідерів і студентів у цілому.

Список літератури

1. Андрущенко, Т. И. (2008) Духовные ценности студенческой молодежи:

сущность, структура, приоритеты. *Научный вестник: [зб. наук. праць]*. К.: Гілея, С. 271 – 280.

2. Видай, А. Ю. (1999) Сучасні тенденції у дослідження лідерства. К.: Військово-гуманітарний інститут, № 4(11).

3. Кармин, А.С. & Новиков, Е.С. (2005) Культурология. СПб.: Питер, 464 с.

4. Makeeva, E. A., Kondrashova, K. E. & Litvinova, M. A. (2016) Студенческое самоуправление как особая форма общественной деятельности студентов. *Молодой ученый*. №10. С. 1238 –1241.

5. Новейший философский словарь. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://enc-dic.com/new_philosophy/Cennost-1341.html

6. Оржеховська, В. М. & Ковганич, Г. Г. (2007) Учнівське самоврядування: пошук ефективних моделей і технологій: навчальний посібник. К.: Інститут проблем виховання АПН України, 234 с.

7. Пехота, О. М. & Старєва А. М. (2006) Особистісно орієнтоване навчання: підготовка вчителя. Миколаїв : Вид-во «Ліон», 272 с

8. Сопівник, Р.В. (2012) Студентське самоврядування як форма виховання лідерських якостей студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. № 2 (49). С. 151 – 159.

9. Ткачова, Н. О. (2004) Історія розвитку цінностей в освіті: монографія. Х.: Видавничий центр ХНУ В. Н. Каразіна, 223с.

10. Пономарев, А.В. & Бердников, М.А. (2008) Роль студенческого самоуправления в формировании лидерских качеств студентов. *Вестник ФГОУ ВПО МГАУ*. № 6. С. 25 – 29/

11. Фридман, Л. М. & Кулагина, И. Ю. (1998) Психологический справочник учителя [2-е изд., дополн. и перераб.]. М.: “Совершенство”, 432 с.

12. Шафеева, Н.Д. (2013) Студенческое самоуправление как фактор развития лидерских качеств студентов: диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.08 / Шафеева Наиля Джафаровна; М.: Моск. гос. гуманитар. ун-т им. М.А. Шолохова. 242с.

13. Шемшурина, А. И. (1998) Основы этической культуры. М.: Всероссийский центр худож. творчества, 130 с.

14. Шигапова Л.П. (2008) Формирование лидерских качеств студентов вуза в деятельности органов самоуправления: диссертация ... кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Шигапова Людмила Павловна. Казань, 228 с.

References

1. Andrushhenko, T. I. (2008) *Duhovnye cennosti studencheskoj molodezhi: sushhnost', struktura, priority*. [Spiritual values of students: the essence, structure, priorities] *Naukovij visnik: [zb. nauk. prac']*. K.: Gileja, S. 271 – 280. [in Russian]

2. Vydaj, A. Yu. (1999) *Suchasni tendentsii u doslidzhennia liderstva*. [Modern trends in leadership research.] K.: Vijs'kovo-humanitarnyj instytut, № 4(11). [in Ukrainian]

3. Karmin, A.S. & Novikov, E.S. (2005) *Kul'turologija*. [Culturology.] SPb.: Piter, 464 s. [in Ukrainian]

4. Makeeva, E. A., Kondrashova, K. E. & Litvinova, M. A. (2016) *Studencheskoe samoupravlenie kak osobaja forma obshhestvennoj dejatel'nosti studentov*. [Student self-government as a special form of student social activity] *Molodoj uchenyj*. №10. S. 1238 –1241. [in Russian]

5. *Novejshij filosofskij slovar'*. [Newest philosophical dictionary] [Elektronnyj resurs]. Rezhim dostupa: http://enc-dic.com/new_philosophy/Cennost-1341.html [in Russian]

6. Orzhekhov's'ka, V. M. & Kovhanych, H. H. (2007) *Uchnivs'ke samovriadvannia: poshuk efektyvnykh modelej i tekhnolohij: navchal'nyj posibnyk*. [Student self-government: the search for effective models and technologies: a manual] K.: Instytut problem vykhovannia APN Ukrainy, 234 s.

7. Piekhota, O. M. & Starieva A. M. (2006) *Osobystisno oriientovane navchannia: pidhotovka vchytelia*. [Person-

oriented learning: Teacher training] Mykolaiv : Vyd-vo «Ilion», 272 s

8. Sopivnyk, R.V. (2012) *Students'ke samovriaduvannia iak forma vykhoannia liders'kykh iakostej studentiv*. [Student Self-Government as a Form of Student Leadership] *Dukhovnist' osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*. № 2 (49). S. 151 – 159.

9. Tkachova, N. O. (2004) *Istoriia rozvytku tsinnostej v osviti: monohrafiia*. [History of the development of values in education: a monograph] Kh.: Vydavnychyj tsentr KhNU V. N. Karazina, 223s.

10. Ponomarev, A.V. & Berdnikov, M.A. (2008) *Rol' studencheskogo samoupravlenija v formirovanii liderskih kachestv studentov*. [The role of student government in the formation of leadership qualities of students] *Vestnik FGOU VPO MGAU*. № 6. S. 25 – 29 [in Russian]

11. Fridman, L. M. & Kulagina, I. Ju. (1998) *Psihologicheskij spravochnik uchitelja* [The Psychological Reference of the Teacher] [2-e izd., dopoln. i pererab.]. M.: “Sovershenstvo”, 432 s. [in Russian]

12. Shafeeva, N.D. (2013) *Studencheskoe samoupravlenie kak faktor razvitija liderskih kachestv studentov: dissertacija ... kandidata pedagogicheskikh nauk : 13.00.08* [Student's self-government as a factor in the development of leadership qualities of students: dissertation ... Candidate of pedagogical sciences: 13.00.08] / Shafeeva Nailja Dzhaifarovna; M.: Mosk. gos. gumanitar. un-t im. M.A. Sholohova. 242s. [in Russian]

13. Shemshurina, A. I. (1998) *Osnovy jeticheskoy kul'tury*. [Fundamentals of ethical culture] M.: Vserossijskij centr hudozh. tvorchestva, 130 s. [in Russian]

14. Shigapova L.P. (2008) *Formirovanie liderskih kachestv studentov vuza v dejatel'nosti organov samoupravlenija: dissertacija ... kandidata pedagogicheskikh nauk: 13.00.01* [Formation of leadership qualities of high school students in the activities of self-government bodies: dissertation ... Candidate of Pedagogical Sciences: 13.00.01] / Shigapova Ljudmila Pavlovna. Kazan', 228 s. [in Russian]

Стаття надійшла до редколегії: 15.11.2018